

Moravská zemská knihovna Brno

1

1,126.462

JOSEF VIEWEGH

ČTVERO VZPOMÍNÁNÍ

Domov a pravda Roberta Konečného

Málokdo z generace dnešních mladých psychologů ví, že Robert Konečný nebyl jen psychologem a filozofem, nýbrž také básníkem a literátem. Pokusme se stručně charakterizovat tuto málem zapomínanou stránku Konečného tvůrčí aktivity.

Novějšími příručkami dějin literatury je Konečný zpravidla označován za umělce regionálního a v širším slova smyslu generačního. Právem i neprávem. Konečného uměleckou tvorbu bychom mohli vymezit dvěma tematickými okruhy: domov a pravda.

Prožitek d o m o v a prostupuje celým básnickým dílem Konečného. Sbírkami „Písně z cely“, „Tůně“, „Má vlast“, „Spáč pod plamenem“, „Chudobky“ i povídkami „Studnice zapečetěná“.

Námět domova má u Konečného silný přízvuk r o d o v ý. Žijeme svůj vlastní individuální čas; je to však klam a marná vzpoura, jestliže se domníváme, že je svébytnou, jen sebe sama určující, jen vlastní záměry, plány a cíle uskutečňující jednotkou.

Ano, „jsem doma a je konec bloudění našeho, má duše, jsem doma v krajině svého srdce, mezi lidmi,

k nimž patřím navždy jako dlouhé písně trávnicové“ (Chudobky). Realita domova je pouze viditelným projevem neviditelné domoviny duchovní, toho chorálu touhy, sta jiných významů, v němž svůj individuální život cítíme jako pochodeň přijatou od mrtvých a nesenou budoucím. Nemůžeme mít své kořeny nikde jinde než v hlasu domova, nezkaleném, čistém pohledu našeho dětství, v matčině příkazu: buď poslušný. A básník se i za nás snaží dosáhnout ztracené milosti dětství. V tomto smyslu by snad bylo možno přiřadit Konečného k Seifertovi a Hrubínovi (hlavně k jejich sbírkám předválečným a vzniklým za okupace) – a také k Františku Halasovi. Z cizích básníků je Konečného básnické dílo blízké tvorbě německého básníka objeveného nám teprve po druhé světové válce – Petra Huchela. I když je Huchelova poezie sycena jinými vlivy a jinou krajinou (písečnou markou braniborskou), pojí oba básníky ne jeden rys tvůrčí a lidský.

Domov je místo, kde minulost je zaklesnuta do budoucnosti spojovacím článkem příkazu: „... teprve skrz kraj předků jsem porozuměl, že nejsem sám, i když samotný, a celé zástupy mrtvých mého rodu mi připomínají práci nedokončenou ...“ (Chudobky). Čas nás navrací zpět mocnou vlnou, čas – ne už vládce, nýbrž také jenom služebník jako my. Tento svět neumím jinak nazvat – a není to pojmenování nové, nýbrž naopak v údivu vždy znovu nalézané – než *moralitou*. Básník tuší, že nejzákladnější smysl, úmysl a příkaz našeho života je do nás vložen od narození, že neustále roste s námi a my jsme svobodni pouze v alternativě vyplnit ho, nebo se mu zpronevěřit. A že to podstatné má skryté kořeny

tam, kde jsme se narodili, a ještě dále nazpět v rodičích a prarodičích, v rodu, z něhož pocházíme, a v zemi, která tento rod poznamenala fyzicky i duchovně.

Pod zorným úhlem básníkovy života jsem si znovu uvědomil b o j o v n ý postoj, charakteristický pro Konečného vědce, filozofa, veřejného pracovníka, člověka. Kontemplativní typ je většinou nebojovný, bojovný člověk nemívá sklon ke kontemplaci. Jak sloučit autora „Chudobek“, tak trpělivých a plachých, jakoby uzpůsobených pro jiný čas, než je čas boje, s bytostně útočným polemikem, který vždy znovu ve svém vědeckém díle vytváří situace, aby mohl kritizovat, polemizovat, útočit. Vidím zde charakteristický rys Konečného osobnosti: nejen mnohostrannost nadání a zájmů, nýbrž schopnost organicky do sebe pojmout nejostřejší protiklady. Člověk z gruntu bojovný saje do sebe dychtivě protipólný svět pokory a odevzdanosti. A jenom prožívající subjekt, trpitel a zároveň překonavatel protikladů dovede jasně vidět oba břehy, boj a odevzdanost, neústupnost a pokoru, každodenní čin a nadčasové problémy ducha. Pouze pro děti a domov má tento filozofický útočník bezbřehou něhu.

Umělec zná nevyzpytatelnou proměnlivost tvůrčího procesu, nepoměr mezi tvůrčím záměrem a jeho uskutečněním. Loví holýma rukama plachou zvěř, zadržuje v sobě všechno každodenní a uspěchané, vyklání se do ticha pozorného naslouchání. Tvůrčí akt je v podstatě čekáním na milost a zázrak – jakkoli je v něm plno úsilí, bojů a dlouhé, trpělivé přípravy. Vždyť je podnikán lov na ducha věcí, který je všude a nikde, svobodný, podřízen pouze sám

sobě. Slova jsou básníkovi útekem, uchýlením se k něčemu hmatatelnému před něčím, co nelze obsáhnout a vyjádřit lidskými prostředky. Slova jsou bárkami na moři; vidíme pohyby bárek, které nám značkují neviditelný, jen tušený, skrytý život nekonečných vod pod nimi: „...slova, která hmatáme jako slepci obrys dýmu v tmách ...“ (Spáč pod plamenem). Obrazy nejsou modelovány v konečný tvar, nýbrž otevřeny dlaněmi k pokornému naslouchání. Prvotina „Spáč pod plamenem“ má všechny znaky tohoto způsobu vidění světa. Zejména „Tůně“ a „Chudobky“ považuji za vrchol básníkovy tvorby.

U amerického spisovatele Jacka Londona jsem před několika lety objevil podivný „výkřik o pravdě“: „Potlačíte-li pravdu, nepovstanete-li na shromáždění a nepromluvíte, nebo promluvíte-li ve shromáždění, aniž byste řekl celou pravdu, potom jste méně pravdivý než pravda. – Dovolte mi zahlédnout tvář pravdy! Řekněte mi, jak vypadá tvář pravdy!“ Tehdy mě napadlo, že obdobné věty by mohl za sebe vyslovit i Robert Konečný jako devízu svého života.

Stejně tak málo dnešní mladá generace psychologů ví, že vědecké začátky Roberta Konečného byly spjaty s literární historií, reprezentovanou tehdy v Brně literárním historikem Arne Novákem. Vzhledem k tehdejší evropské situaci na poli literární vědy (přetrvávající vliv H. Taina a E. Hennequina) byl i Arne Novák zasažen vlivy vedoucími k tendenci vybudovat mezi literární vědou a psychologíí novou mezioborovou disciplínu, řečeno dnešní terminologií: psychologii umělecké literatury. Předčasně zemřelý Arne Novák stačil ještě naznačit svému žáku další vývoj vztahů mezi literární vědou a psychologíí.

Ještě však za Novákova působení vypracoval R. Konečný disertační práci „Julius Zeyer v zrcadle snů“. Monografie byla otištěna v prvním a druhém ročníku (1935, 1936) psychologického (nadlouho jediného) časopisu Psychologie. Podle Novákova hodnotícího posudku Konečného disertace je práce „jak hodnotným obohacením naší chudé monografické literatury dušezkumné, tak cenným přínosem do studia zeyerovského“. Konečný publikoval z tematicky psychologie umění ještě dvě kratší práce*) a přeložil z němčiny knihu známého německého psychologa umění R. Müller-Freienfelse „Psychologie přítomnosti“. Další slibný vývoj byl přerušen druhou světovou válkou a nacistickou okupací našeho státu.

V poválečné době by byl mohl Konečný navázat na Arne Nováka a další literární vědce a účastnit se tak vytváření nového mezioboru – psychologie umělecké literatury. Místo toho se však výzkumně vrátil k tradičním, už zavedeným odvětvím psychologie, především k psychologii dítěte a klinické psychologii. K psychologii literatury se bohužel už nikdy nevrátil.

Překvapivý odklon od původního výzkumného zaměření se podobá obdobnému případu německého literárního vědce W. Wetze, který zprvu vystoupil proti jednostranné filologické analýze, později se však vrátil ke konkrétním anglistickým studiím. Svou psychologickou metodiku dál již nerozvinul ke škodě nového interdisciplinárního vědního oboru.

*) Konečný, R.: Literární psychologie či literární mystika? Psychologie 2, 1935, s. 53.

Konečný, R.: City a emoce estetické. Psychologie 4, 1938, s. 286.

Učitel a jeho žák

Vzpomínka na prof. Chmelaře

Vzájemný vztah učitele a žáka bývá častým a vděčným předmětem různých oslavných vzpomínek. Na učitele (a nemusí to být vždycky školský učitel) se vzpomíná jako na onu osudem poslanou bytost, která mladému člověku např. vnukne lásku k oboru nebo nějakým způsobem postrčí váhavou životní lodičku do středu dravého proudu – a ta lodička přes veškerou nepřízeň vnějších okolností neutone, nýbrž dopluje k cíli ... Psycholog dobře ví, kolik existuje – vedle změřitelné a zvažitelné stránky vlivu – skrytých, zdánlivě iracionálních i paradoxních faktorů, které vztah učitel-žák spoluvytvářejí. A snad právě tyto faktory působí na žáka rozhodujícím způsobem.

Prof. Chmelaře jsem znal od svých vysokoškolských studií, tedy přes třicet let. V roli žáka jsem byl za ten dlouhý čas nescíslněkrát, a to v nejrůznějších věkových obdobích. Pan profesor zkoumal moje psychologické vědomosti jako vysokoškolský učitel, jako předseda zkušebních komisí, ustavených pro nejrůznější účely, kladl mi otázky jako vedoucí pracoviště (např. než napsal svoje „imprimatur“ na rukopis